Françoise Vergès

Dekoloniální feminismus

EDICE GENDER SONDY

Dekoloniální feminismus

Françoise Vergès

———

Z francouzského originálu *Un féminisme decolonial*, vydaného nakladatelstvím La Fabrique roku 2019, přeložila Markéta Jakešová
Doslov a odborná revize překladu Zuzana Uhde a Vojtěch Šarše

Na obálce je použito dílo Ladislavy Gažiové ze sbírek Národní galerie v Praze

Cet ouvrage, publié dans le cadre du Programme d'aide à la publication F. X. Šalda, a bénéficié de la collaboration de l'Institut français de Prague.
Tato kniha vychází za pomoci programu na podporu publikační činnosti F. X. Šalda Francouzského institutu v Praze.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Praha 2024
Edice SLON – Gender sondy, 16. svazek / řídí Zuzana Uhde, Jiří Ryba, Hana Maříková a Ľubica Kobová
Redakce Nikola Staníčková
Grafická úprava a obálka studio Designiq
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2024
© Françoise Vergès, 2019
© La Fabrique Éditions, 2019
Translation © Markéta Jakešová, 2024
Afterword © Zuzana Uhde, Vojtěch Šarše, 2024
Cover illustration © Národní galerie v Praze / Ladislava Gažiová, 2024

ISBN 978-80-246-5956-5
ISBN 978-80-246-5957-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

od roku 2021 součást Nakladatelství Karolinum

Obsah

Úvod – Ač neviditelné, „otvírají město“ **7**

Kapitola 1
Vytyčení pole: dekoloniální feminismus **10**

Kapitola 2
Vývoj směrem k civilizačnímu feminismu 21. století **48**

Proč číst *Dekoloniální feminismus* v českém kontextu? **91**
(Zuzana Uhde a Vojtěch Šarše)

Úvod

Ač neviditelné, „otvírají město“

Získejte ženy na svou stranu a zbytek bude následovat.[1]
Frantz Fanon

Avšak hněv přetavený v činy ve službách naší myšlence a budoucnosti je osvobozujícím a posilujícím krokem, který mnohé ozřejmuje, neboť právě prostřednictvím bolestivého procesu překladu můžeme rozpoznat, kdo že jsou naši spojenci a spojenkyně, ač velice odlišní, a kdo že stojí proti nám.[2]
Audre Lorde

V lednu roku 2018 rasizované ženy,[3] které pracovaly na Gare du Nord, pařížském severním nádraží, po pětačtyřiceti dnech stávky zvítězily nad svým zaměstnavatelem, úklidovou firmou Onet, která je subdodavatelem

1 Frantz Fanon, *L'An V de la Révolution algérienne I, Œuvres*, Paris, La Découverte, 2011, s. 275.

2 Audre Lorde, De l'usage de la colère. La réponse des femmes au racisme, červenec 2006, DégenréE – degenree@boum.org, online https://infokiosques.net/, s. 5–6. Audre Lorde, Využití hněvu: Ženy reagují na rasismus, překl. Markéta Musilová. In *Sister outsider* (s. 158–171). Praha, tranzit.cz, 2021 [1981], s. 163.

3 Autorka používá slovo „racisé“, které v sobě obsahuje význam „rasově odlišný“, z něhož je patrné, že tato „odlišnost“ byla lidem připsána zvenku. Nepopisuje tedy žádnou neměnnou objektivní realitu. V souladu s rostoucím užíváním termínu „rasizace“ v češtině pro překlad používám právě tento termín a slova od něho odvozená. – Pozn. překl.

národní železniční společnosti.[4] Dělnice spolu tvoří rasizovanou a z velké části ženskou pracovní sílu, která vykonává nekvalifikovanou, špatně placenou a zdraví nebezpečnou práci. Jde nejčastěji o práci na částečný úvazek buď brzy ráno, nebo večer po odchodu zaměstnanců a zaměstnankyň z kanceláří, nemocnic, univerzit, obchodních center, letišť a nádraží, nebo úklid hotelových pokojů po odjezdu hostů a hostek. Miliardy žen na sebe denně neúnavně berou úkol uklidit svět. Bez jejich práce by miliony zaměstnanců a úředníků ve službě kapitálu, státu, armády a kulturních, uměleckých a vědeckých institucí nemohly využívat své kanceláře, obědvat v jídelnách, vést schůze a činit rozhodnutí v čistých prostorech, kde jsou uklizené a připravené k použití odpadkové koše, stoly, židle, křesla, podlahy, toalety a restaurace. Tato práce, byť *nezbytná* pro fungování každé společnosti, musí zůstat *neviditelná*. Nemáme si uvědomovat, že svět, v němž se pohybujeme, je uklízen rasizovanými a zneužívanými ženami. Jednak byla tato práce po staletí považovaná za ženský úkol, na který si nemají stěžovat – ženská péče a úklid je bezplatná práce – a jednak kapitalismus nevyhnutelně vytváří neviditelnou práci a životy na jedno použití. Úklidový průmysl ohrožuje zdraví: všude a všech, kteří a které v něm pracují. Na těchto parkerizovaných a ohrožených životech a na vyčerpaných tělech je postaven pohodlný život střední třídy a svět mocných.

Vítězství dělnic z Gare du Nord je významné proto, že vrhlo světlo na existenci průmyslu, v němž se pojí rasizace, feminizace, vykořisťování,

4 Onet, numéro 1 de l'exploitation dans le nettoyage, 4. prosince 2017, http://www.revolutionpermanente.fr/ONET-numero-1-de-l-exploitation-dans-le-nettoyage; Daniela Cobet, Grève des agents de nettoyage des gares franciliennes. Premier bilan d'une lutte exemplaire, 16. prosince 2017, http://www.revolutionpermanente.fr/Greve-des-agents-de-nettoyage-des-gares-franciliennes-Premier-bilan-d-une-lutte-exemplaire; Flora Carpentier, Émotion et fierté de classe à la fête de la victoire des grévistes d'H. Reinier-Onet, 18. prosince 2017, http://www.revolutionpermanente.fr/Videos-Emotion-et-fierte-de-classe-a-la-fete-de-victoire-des-grevistes-d-H-Reinier-Onet; Françoise Vergès, „Grève de femmes, luttes féministes: le combat d'Onet", 9. března 2018, https://www.revolutionpermanente.fr/Greve-de-femmes-luttes-feministes-le-combat-d-ONET-vu-par-Francoise-Verges.

ohrožené zdraví, neviditelnost, nedostatečná kvalifikace, nízké mzdy a sexistické i sexuální násilí a obtěžování. Přesto když v lednu 2018 sto žen, včetně Catherine Millet, Ingrid Caven a Catherine Deneuve, podepsalo prohlášení, které odsuzovalo feministickou „nenávist k mužům“,[5] zpráva se dostala na titulní stránky médií ve Francii i v zahraničí, vyvolala diskuze, kontroverze a petice a proti-petice. Signatářky pranýřovaly iniciativy #Balancetonporc[6] a #Metoo, během nichž ženy odhalily muže, kteří je sexuálně obtěžovali, za „udavačské kampaně“, a „rozsudky bez procesu“, protože někteří muži byli „potrestáni za to, že dělali svou práci, byli donuceni podat výpověď apod., přitom jejich jediným prohřeškem byl dotek kolene, pokus o polibek, ‚intimní' řeči při pracovní večeři nebo zprávy se sexuálním podtextem ženě, která neopětovala jejich city“. Mluvily o „vlně čistek“. Nikoho nepřekvapí, že takové prohlášení vzbudilo pozornost. Pohodlný život buržoazních žen celého světa je možný díky milionům rasizovaných vykořisťovaných žen, které jim toto pohodlí zajišťují tím, že jim šijí oblečení, uklízejí domy a kanceláře, v nichž pracují, a starají se o jejich děti a sexuální potřeby jejich manželů, bratrů a partnerů. Mají tak spoustu času na to, aby diskutovaly, zda chtějí být „obtěžovány“ v metru, či usilovat o post šéfky velké firmy. Muži samozřejmě také těží z rozdělení světa na Sever a Jih a jiní muži se nacházejí v pozicích, které toto rozdělení udržují, avšak tím, že se soustředím na roli žen globálního Jihu v organizaci našeho světa, mohu lépe zdůraznit její revoluční charakter v kritice rasistického kapitalismu a heteropatriarchátu.

5 Kolektiv, Nous défendons une liberté d'importuner indispensable à la liberté sexuelle, 9. ledna 2018, https://www.lemonde.fr/idees/article/2018/01/09/nous-defendons-une-liberte-d-importuner-indispensable-a-la-li-berte-sexuelle_5239134_3232.html.

6 Fráze „balance ton porc“ lze doslovně přeložit jako „práskni své prase“ a vedle #MeToo byla ve Francii využívána v podobném kontextu. – Pozn. překl.

Kapitola 1

Vytyčení pole: dekoloniální feminismus

Přestože pravicové ideologie feminismus tak dlouho odsuzovaly, nyní se jím zaštiťují. Takový obrat volá po analýze: Čeho se snaží pravice tímto ideologickým využitím dosáhnout? Jak k posunu došlo? Jak se z feminismu, netečného nebo ambivalentního vůči rasovým otázkám a problémům kolonialismu ve frankofonním světě, stal bělošský a imperiální feminismus? Co znamená femonacionalismus a o co v něm jde? Jakou pozoruhodnou shodou okolností se feminismus stal jedním z hlavních pilířů několika ideologií – liberální, nacionálně xenofobní a krajně pravicové –, které si na první pohled odporují? Jak to, že se práva žen stala jedním z triumfů státu a imperialismu, posledním útočištěm neoliberalismu a předvojem civilizační mise bělošského a buržoazního feminismu? Takový feminismus a nacionálně xenofobní proudy se nezasazují o společné zájmy, ale sdílejí *styčné body*. Právě ty nás budou zajímat.[7]

Tento text navazuje na kritická díla feministek globálního Jihu a jejich spojenkyň ze Severu, zabývající se genderem, feminismem, bojem za ženská práva a kritikou takzvaného civilizačního feminismu. Civilizačním jsem ho nazvala proto, že si předsevzal ve jménu ideologie ženských práv vnutit společnosti jednotný způsob myšlení, který podporuje

7 Níže shrnuji analýzu těchto styčných bodů, kterou provedla Sara Farris v knize *In the Name of Women's Rights: The Rise of Femonationalism*, Durham, Duke University Press, 2017.

udržování třídní, genderové a rasové nadvlády. Sama hájím dekoloniální feminismus, jenž si klade za cíl zničit rasismus, kapitalismus a imperialismus. Tomuto programu se pokusím dát konkrétní tvar.

„Feminismus je mnohem víc než jen genderová rovnost. A zahrnuje mnohem víc než gender,"[8] připomíná Angela Davis. Feminismus překračuje i kategorii „ženy" založenou na biologickém determinismu a vrací pojmu ženských práv radikálně politickou dimenzi: zohledňuje výzvy, kterým čelí lidstvo ohrožené zánikem. Stavím se proti temporalitě, která popisuje osvobození jen jako jednostranné „vítězství" nad reakcionářstvím: taková perspektiva prozrazuje „nesmírnou blahosklonnost nové generace"[9] vůči poraženým. Takto psaná historie činí z boje utlačovaných dějiny opakovaných porážek a vnucuje lineární představu času, v níž je každý krok zpět považován za důkaz špatně vedeného boje (což se samozřejmě také děje), a nikoli za odhalení rozhodnosti, s níž reakcionářské a imperiální síly usilují o potlačení veškerého odporu. Přesně jak zní v bojovných písních, černošských spirituálech, revolučních zpěvech, gospelech a písních otroků, otrokyň a kolonizovaných: dlouhá cesta ke svobodě, nepřetržitý boj, revoluce jako každodenní práce. Do této temporality kladu feminismus dekoloniální politiky.

Znovu se přihlásit k feminismu

Hlásit se k „feminismu" není vždy jednoduché. Odpuzují od toho příklady proradnosti západního feminismu, stejně jako jeho urputná touha obsáhnout kapitalistický svět a najít si své místo ve světě mužských predátorů nebo jeho posedlost sexualitou rasizovaných mužů a viktimizací rasizovaných žen. Proč se prohlašovat za feministku nebo feministu, proč obhajovat feminismus – pojmy s tak zkaženou pověstí, že je zneužívá dokonce i extrémní pravice? Co si počít, když slova jako „feministka"

8 Angela Y. Davis, *Freedom is a Constant Struggle: Ferguson, Palestine, and the Foundation of a Movement*, Chicago, Illinois, Haymarket Books, 2016, s. 104.

9 E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, New York, Vintage, 1966, s. 12.

a „feminismus“, která ještě před deseti lety měla radikální potenciál a byla používána jako urážky, jsou nyní součástí výbavy modernizující se neoliberální pravice? Když na akci „Feministická letní škola“, pořádané francouzskou ministryní, vypíská převážně ženské a takzvaně feministické publikum mladou zahalenou ženu, ale nechá si 25 minut přednášet od jednoho muže? (Protesty se objevily pouze spořádaně na Twitteru.)[10] Co je to za feminismus, který se uchyluje k taktice pacifikace? Je ještě možné obnovit původního ducha hnutí, které si kladlo za cíle sociální spravedlnost, důstojnost, respekt a politiku života místo politiky smrti, když se feminismus a feministky zaprodávají kapitálu, státu a impériu? Neměli bychom však také bránit feminismus před útoky fašizujících se sil? Když se sexuální násilí a vraždy staly hlavními zbraněmi pro zkrocení žen? Když ženu neochrání před výbuchy nenávisti ani to, že je blondýna, matka, manželka a univerzitní profesorka a že splňuje všechny normy váženosti bělošské střední třídy ve Spojených státech amerických? (Jak jsme mohli pozorovat při projevech Christine Blasey Ford během debat ohledně jmenování Bretta Kavanaugha mezi soudce Nejvyššího soudu Spojených států amerických.) Nebo když ve snaze lépe ovládat ženy vykreslují vlády po celém světě feminismus jako protinárodní ideologii, která nemá místo v „národní kultuře“? Dlouho jsem se místo feministky prohlašovala za antikoloniální a antirasistickou aktivistku v hnutích za osvobození žen.

10 „Feministická letní škola“ proběhla v Paříži 13. a 14. září 2018 pod záštitou Marlène Schiappy, ministryně ve vládě Emmanuela Macrona pověřené otázkou rovnosti mezi ženami a muži. Schiappa prohlásila: „Naším cílem bylo zdůraznit pluralitu feministických hnutí. Toto hnutí totiž nikdy nebylo monolitické – vždy se v něm potkávaly různé proudy. Toto diskuzní fórum bylo uspořádáno na základě tří klíčových slov: reflexe, názory a jednání. Cílem pětiletého volebního programu Emmanuela Macrona je zajistit, že tyto debaty prostupují společností.“ https://www.francetvinfo.fr/societe/droits-des-femmes/universite-dete-du-feminisme-marlene-schiappa-ne-veut-pas-delivrer-un-brevet-de-feminisme-mais-inviter-a-la-reflexion_2910739.html. Diskutovalo se o tématech, jako „Šátek a feminismus“, „MeToo a co potom?“, „Je možné být feministkou a zároveň matkou v domácnosti?“ nebo „Jak dosáhnout rovnosti žen a mužů v zaměstnání“. Laura Cha, mluvčí asociace Lallab, byla během svého příspěvku vypískána. https://information.tv5monde.com/terriennes/en-france-une-premiere-universite-dete-du-feminisme-sous-le-signe-des-polemiques-et.